

MARIA
CZAJKOWSKA

SPRAWIEDLIWOŚĆ JAKO WARTOŚĆ W PRZYWÓDZTWIE ORGANIZACYJNYM

Od filozofii do zarządzania

SPRAWIEDLIWOŚĆ JAKO WARTOŚĆ W PRZYWÓDZTWIE ORGANIZACYJNYM

Od filozofii do zarządzania

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

MARIA
CZAJKOWSKA

SPRAWIEDLIWOŚĆ JAKO WARTOŚĆ W PRZYWÓDZTWIE ORGANIZACYJNYM

Od filozofii do zarządzania

Maria Czajkowska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Zarządzania
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENT

Anna Adamik

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Sebastian Surendra

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Sebastian Buzar

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com /antart

© Copyright by Maria Czajkowska, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08919.18.0.M

Ark. wyd. 8,5; ark. druk. 7,75

ISBN 978-83-8142-834-7

e-ISBN 978-83-8142-835-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Filozoficzne źródła nauki o wartościach	13
1.1. Istota pojęcia	13
1.2. Filozofia wartości	15
1.3. Wartości z perspektywy wybranych przedstawicieli myśli filozoficznej	19
1.3.1. Wartości u Platona i Arystotelesa – drugi okres filozofii starożytnej według Tatarkiewicza	19
1.3.2. Wartości u wybranych przedstawicieli nurtu fenomenologicznego	21
1.4. Zarządzanie przez wartości – powrót do podstaw	30
Rozdział 2	
Kulturowe podejście do wartości	35
2.1. Kultura organizacyjna jako źródło wartości	35
2.2. Modele kultury organizacyjnej a wartości	40
2.3. Kultura organizacyjna z perspektywy nurtu krytycznego	48
Rozdział 3	
Sprawiedliwość jako przedmiot badań	57
3.1. Wprowadzenie do badań nad sprawiedliwością	57
3.2. Konteksty postrzegania i definiowania sprawiedliwości	59
3.3. Sprawiedliwość jako doskonałość etyczna i moralna	62
3.4. Sprawiedliwość w teorii Rawlsa	69
3.5. Sprawiedliwość organizacyjna w relacjach władzy	75
Rozdział 4	
Sprawiedliwość a współczesne przywództwo organizacyjne – wkład w dyskusję	87
4.1. Evolucja przywództwa organizacyjnego	87
4.2. Nowy model przywództwa – przywództwo racjonalne	90

6 Spis treści

4.3. Trend „dzielenia się” w sprawowaniu władzy w organizacji	92
4.4. Przywództwo współdzielone – odpowiedź na nowy paradygmat	96
4.5. Przywództwo służebne – przywództwo bezinteresowne	101
4.6. Przywództwo turkusowe – praktyka demokracji partnerskiej	105
Podsumowanie	111
Bibliografia	115

Wstęp

Ustalcie znaczenia wyrazów: zgódźcie się raz, co znaczy „dobry”, co znaczy „odważny”, co znaczy „sprawiedliwy”, co znaczy „pobożny”, co znaczy „piękno”, co znaczy „wymowa”, a zobaczycie, że zaraz przestanie „wszystko być płynnym”, zaraz do porozumienia dojdzie i pokaże się, że nie każdy z was ma rację i jest mądry, tylko ten, który zna i potrafi określić, ująć znaczenia słów¹

O wartościach w zarządzaniu powstało wiele monografii. To temat od lat eksplorowany przez naukowców na całym świecie. Koncepcja „zarządzania przez wartości” rozpowszechniona przez Kena Blancharda i Michaela O’Connora znalazła szerokie grono swoich zwolenników. Również praktycy biznesu zwracają uwagę na ważny aspekt wartości w zarządzaniu. Na gruncie polskiej rzeczywistości nie można nie wspomnieć choćby prac Andrzeja Jacka Bliklego czy Sławomira Lachowskiego. Warto przytoczyć słowa Jacka Schindlera: „W wypowiedziach potocznych często można zaobserwować powoływanie się na pojedyncze wartości. Taka praktyka ma również bogate tradycje filozoficzne i naukowe, sięgające, w naszym kręgu kulturowym, sokratejskich rozważań o tym, co sprawiedliwe, piękne i dobre”². Trudno się nie zgodzić z Haliną Promieńską, według której:

Truizmem jest przypominanie [...] o tym, że oprócz środowiska naturalnego człowieka, jakim jest przyroda, podstawowym wyznacznikiem kondycji ludzkiej jest kultura i świat wartości. Wielość wartości, a także wielorakość konfliktów między nimi, ujawniana w procedurach wyborów dokonywanych przez człowieka i instytucje powoływane przez niego do tych zadań, stanowi coraz trudniejszy problem i wyzwanie dla przyszłości. W tej sytuacji pytanie o sprawiedliwość nabiera nie tylko fundamentalnego znaczenia jako kryterium oceny porządku społecznego i politycznego, ale i – a może nawet głównie – jako zdolność człowieka do zachowania i pogłębiania cnoty mądrości i cnoty prawości (starsza siostra sprawiedliwości)³.

- 1 Władysław Witwicki, *Wstęp*, [w:] Platon, *Uczta, Eutyfron, Obrona Sokratesa, Kriton, Fedon*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 22.
- 2 Jacek Schindler, *Wprowadzenie do sporów o wartości*, [w:] Jacek Schindler, Marcin Stabrowski (red.), *Spy o wartości. Od praktyki do teorii interpretacji aksjologicznych*, Chronicon, Wrocław 2016, s. 8.
- 3 Halina Promieńska, *Trzy powody, dla których sprawiedliwość stanowi konieczny wymiar egzystencji ludzkiej*, [w:] Dorota Probučka (red.), *Czy sprawiedliwość jest możliwa?*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008, s. 23.

Myśląc o wartościach z punktu widzenia sprawowania władzy w organizacji, trudno oderwać się od kantowskiego podejścia i pewnego nakazu z tym związanego. W organizacjach istnieją jednak kodeksy etyczne, które mają regulować zachowania ludzi. Programy etyczne w organizacjach zawierają wspólne dla całej organizacji wartości, sformułowanie misji i wizji oraz określenie standardów zawodowych i etycznych⁴. Jednak myśląc o współczesnej organizacji, w której coraz częściej pracują pracownicy pokolenia Y czy Z, pragmatyczni i wewnątrzsterowni, którzy bardziej działają na zasadach przekonania niż nakazu, trudno nie zastanawiać się nad tym, czy wśród istniejących wartości jest sprawiedliwość. Jak jest ona rozumiana, jak interpretowana, jakich obszarów dotyczy?

Niniejsza monografia, choć wpisuje się w nurt myślenia o wartościach, nie ma na celu powielania istniejących treści, choć oczywiście, aby zachować konsekwencję i logikę myślenia, znajdują się w niej odwołania do opisywanych w literaturze problemów. Najistotniejszym jednak celem podjęcia przeprowadzenia badań literaturowych była próba spojrzenia na pojęcie sprawiedliwości, które powstało już w starożytnej Grecji, w nowy sposób i zestawienie jej z innymi nowymi koncepcjami z zakresu przywództwa organizacyjnego. Ponieważ na gruncie nauk o zarządzaniu poszczególne wartości często traktowane są jako dane, warto sięgnąć do głębszej analizy tego pojęcia. Aby to mogło mieć miejsce, należy zwrócić się ku nauce o wiele starszej niż zarządzanie, a dającej podstawy naukowe wielu dziedzinom, które z niej wyrosły. Filozofia – bo o niej mowa – o wartościach zaczęła traktować już w 427 r. p.n.e. za czasów Platona. W monografii znajduje się więc odwołanie do filozofii wartości według różnych przedstawicieli szkół filozoficznych, a następnie analiza problemu zostaje zawężona i zogniskowana na wybranej wartości – istotnej według autora z punktu widzenia współczesnych wyzwań stojących przed sprawowaniem władzy w organizacji.

„Metodolodzy nauki wiedzą, że każda koncepcja naukowa opiera się na założeniach czysto filozoficznych, bez względu na to, czy jej twórca zdaje sobie z tego sprawę, czy nie”⁵. Bez względu na dziedzinę wiedzy, zastanawiając się nad wartościami, warto wrócić do podstaw filozofii, z której przecież wyłoniły się takie dziedziny nauki, jak psychologia czy socjologia. Zarządzanie zaś ze swojej natury jest interdyscyplinarną dziedziną wiedzy. „Zarządzanie jest tym intelektualnym miejscem, gdzie ponownie spotykają się podzielone i sfragmentaryzowane dziedziny nauki, odmienne ontologie i założenia epistemologiczne. Oczywiście powoduje to wiele zamieszania i dyskusji, ale z tego chaosu wyłaniać się mogą niezwykle

4 Monika Baczevska-Ciupak, *Przywództwo organizacyjne w kontekście aksjologicznych i moralnych wyzwań przyszłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 115.

5 Piotr Brzozowski, *Wzorcowa hierarchia wartości. Polska, europejska czy uniwersalna? Psychologiczne badania empiryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 19.

interesujące, nowe idee”⁶. Metodologia zarządzania zaś wymaga „twórczej refleksji, w której nie ma żadnych uniwersalnych reguł”⁷.

Zarówno psychologowie, jak i socjologowie negują istnienie hierarchii wartości, gdyż te z założenia są zmienne i subiektywne. Każdy człowiek, każdy naród czy grupa etniczna, region świata czy wybrany okres historyczny mają swoisty etos oparty na specyficznej hierarchii wartości. Należy więc tu zapytać o pewne wartości uniwersalne, co do których panuje zgoda, że są dobrem w rozumieniu filozoficznym. Część filozofów (Max Scheler, Józef Tischner) zakłada jednak istnienie obiektywnej hierarchii wartości⁸. Warto w tym miejscu zastanowić się nad tym zagadnieniem. Skoro część filozofów popiera ten pogląd, to lepiej jest rozszerzać horyzonty myślenia, niż je ograniczać. Ograniczaniem zajmują się, jak twierdzi Tadeusz Borkowski⁹, inne dziedziny wiedzy, tj. ekonomia, psychologia, socjologia czy prawo. Spojrzenie filozoficzne wychodzi poza sferę instrumentalnego traktowania wartości, zadając pytania również o realizację człowieczeństwa tak swojego, jak i współpracowników. Definicja zarządzania zaś wraz z celem, rolą i wpływem na innych jest, zdaniem Borkowskiego, procesem wyboru pewnych fundamentalnych wartości, który ma wpływ na stosunek do ludzi, na sposób zarządzania i całą działalność biznesową. Każdy problem ma wiele rozwiązań, a wybór konkretnego zdeterminowany jest hierarchią wartości wybierającego. Nie znając nurtów filozoficznych, dokonuje się więc tych samych wyborów, tylko – jak twierdzi Borkowski – mniej świadomie, co oznacza, że mniej znane są ich konsekwencje i skutki. Aksjologia jako dziedzina filozofii uświadamia konieczność działania interdyscyplinarnego.

Przyjmuje się, by w oparciu o kategorie wartościowania i wartości integrować wszystkie dziedziny humanistyki. Realizację takiej integracji utrudnia fakt, że istnieje niejednorodność tych pojęć¹⁰. Są bowiem one „orzekane o różnych obiektach, w tym o przedmiotach, którymi są też wytwory poznania, ich własności. Jest to zarazem jedno ze źródeł braku dostatecznej jasności terminów i zadań wartościujących, w których są wyrażane teoretyczne układy wartościowań, występujących już nie tylko na gruncie dyscyplin humanistycznych”¹¹. Uzasadnieniem podjęcia tematu i badań literaturowych prowadzonych interdyscyplinarnie niech będzie następujący cytat:

6 Monika Kostera, Martyna Śliwa, *Zarządzanie w XXI wieku. Jakość, twórczość, kultura*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 305.

7 Łukasz Sułkowski, *Metodologia nauk o zarządzaniu*, „Przegląd Organizacji” 2004, nr 10, s. 10.

8 Piotr Brzozowski, *Uniwersalna hierarchia wartości – fakt czy fikcja?*, „Przegląd Psychologiczny” 2005, t. 48, nr 3, s. 261–262.

9 Tadeusz Borkowski, *Aksjologia w zarządzaniu*, [w:] Tadeusz Oleksyn (red.), *Filozofia a zarządzanie – trzy spojrzenia*, Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 30–33.

10 Zygmunt Hajduk, *Nauka a wartości. Aksjologia nauki*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011, s. 118.

11 Tamże, s. 119.

[...] naturalne, aczkolwiek niepowszechne jest pragnienie, aby systematycznie uporządkować ten materiał, sprawdzić, jak wszystkie te fragmenty i elementy do siebie pasują a także, by uzyskać autonomię tyleż duchową, co praktyczną, dzięki krytycznemu rozpatrzeniu się we wszystkich swych poglądach i preferencjach. Ma filozoficzne skłonności ten, kto chce usystematyzować swoje przeświadczenia i uwiarygodnić krytyczną refleksją wszystko to, co skądinąd mogłoby się wydawać oczywiste i niewzruszone. Przyświecać temu poczynaniu będzie idea racjonalnie ufundowanej wiedzy o świecie i systemu wartości, a wstępnym warunkiem zmierzania do tego celu jest zbadanie, co rzeczywiście wiemy i w co możemy zasadnie wierzyć¹².

Wśród wartości występują te, które w wielu podejściach znajdują się jako istotne i bez których trudno mówić o budowaniu trwałych relacji. Do takich wartości należy sprawiedliwość. Jest to wartość na tyle kluczowa, że jej znaczenie rozpatrywane jest w różnych dziedzinach nauki, różnych kulturach i różnych strukturach społecznych.

Jak można zaobserwować zarówno na Wschodzie, jak i Zachodzie, w społeczeństwach tradycyjnych, jak i modernistycznych, ludzie nigdy nie zrezygnowali z dążenia do sprawiedliwości. W jakimś sensie historia społeczeństw to historia nieustannej walki człowieka z niesprawiedliwością i dążenie do sprawiedliwości. [...] Zarówno Bao Zheng, postać z chińskiej historii, bezstronny urzędnik o czarnym obliczu, jak i bogini sprawiedliwości Temida na Zachodzie, trzymająca w jednej dłoni wagę, a w drugiej miecz, uosabiali ludzkie pragnienie do utrzymania i ochrony sprawiedliwości¹³.

Sprawiedliwość rozpatrywaną na gruncie sprawowania władzy w organizacji można analizować z różnych punktów widzenia. Autorka książki wybrała dwa aspekty, które stanowią przedmiot jej zainteresowań: jednostkowy (sprawiedliwość w relacjach władzy w organizacji) i systemowy (sprawiedliwość w rozdzielaniu władzy w organizacji). Rzeczą oczywistą jest, że możliwości jest więcej, ale te dwa aspekty zostały wybrane do szczegółowego omówienia w kontekście nowych form przywództwa organizacyjnego. Wydaje się, że zmiany we współczesnym świecie, choćby tylko technologiczne i społeczne, mają wpływ na każdy element organizacji, w tym na zachowania organizacyjne, a w szczególności sposób na relację władzy w organizacji. Poszukuje się nowych form sprawowania władzy opartych na koncepcji racjonalnego przywództwa (szerzej w rozdziale 4.2). Oczywisty jest fakt, że ten typ przywództwa nie może zostać zastosowany w tym momencie w każdej organizacji jako model przewodni, bo wiele zależy od istniejących warunków: struktury, strategii, pracowników czy samych przywódców. Jedno jest pewne: do nowego stylu przywództwa, choć koncepcji jest wiele, zawsze potrzeba radykalnej zmiany myślenia o jego istocie. Z drugiej strony pojawiają się nadużycia władzy, patologie z tym związane czy niesprawiedliwości. Można powiedzieć, że zawsze takowe istniały w kontekście władzy, ale może właśnie dlatego warto wykorzystać

12 Ted Honderich (red.), *Encyklopedia filozofii*, t. 1, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1999, s. 265–266.

13 Lv Wang, *Sprawiedliwość*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, s. 10–11.

obserwowane wzmożone zainteresowanie wartościami, pewnego rodzaju powrót do korzeni w celu poprawy nie tylko efektywności organizacji, ale też sfery etycznej. Pojawia się potrzeba mówienia o wartościach w nowy inny, nieinstrumentalny sposób. Aby tego dokonać, konieczna jest zmiana myślenia z „opłaca się” na „warto”. Można by tu przytoczyć słowa Władysława Bartoszewskiego: „warto być uczciwym, choć nie zawsze się to opłaca. Opłaca się być nieuczciwym, ale nie warto”¹⁴. Próba przyjrzenia się zależnościom między wartością, jaką jest sprawiedliwość, a relacją władzy w organizacji przez ten pryzmat ma sprowokować do myślenia o poprawie istniejącej sytuacji nie tylko dlatego, że w długofalowym ujęciu to się organizacjom opłaca (często można usłyszeć taki argument), ale dlatego, że tak się powinno robić ze względu na dobro ogółu.

W niniejszej pracy autorka podejmuje się dokonania wartościowania, unikając neutralności aksjologicznej, co jest zgodne z nurtem krytycznym. Jak pisze Ija Lazari-Pawłowska: „Nie ma w tym nic niepokojącego, jak poszczególni nauczyciele akademicy wyrażają różne sądy wartościujące, oświetlając z różnych punktów widzenia komplikowany świat dobra i zła”¹⁵.

Rozdział pierwszy zawiera subiektywny przegląd nurtów filozoficznych. Rozważana w nim jest rola wartości i różnorodnych podejść do wartości na gruncie filozoficznym. Podsumowanie jest próbą odpowiedzi na pytanie o istnienie pewnych wartości nadrzędnych, o ich hierarchię i funkcję, jaką pełnią wartości. Rozdział drugi stanowi przegląd miejsca i roli wartości w wybranych modelach kultury organizacyjnej oraz przedstawia myślenie o wartościach z punktu widzenia paradygmatu kultury organizacyjnej w ujęciu nurtu krytycznego, będącego interesującą, zdaniem autorki, drogą, którą mogą wybrać współczesne organizacje. Rozdział trzeci ogniskuje się wokół sprawiedliwości na gruncie nauk filozoficznych, poczynając od starożytności, ze szczególnym uwzględnieniem teorii Johna Rawlsa, a następnie jest ona rozpatrywana z punktu widzenia sprawowania władzy w organizacji. W czwartym rozdziale, poza skrótowym przypomnieniem istoty przywództwa, główny nacisk położono na koncepcje współczesnego przywództwa opartego na przywództwie racjonalnym, a następnie podjęto próbę sprawdzenia na podstawie badań literaturowych, w których rodzajach przywództwa występuje sprawiedliwość i jaka jest jej rola.

14 Wykład prof. Władysława Bartoszewskiego na temat sensu walki o wartości w każdej sytuacji dla uczestników „Ekspresu Solidarności. Kraków – Warszawa – Gdańsk”, Warszawa, 3.12.2008 r.

15 Ija Lazari-Pawłowska, *Nauczyciel akademicki a głoszenie ocen*, [w:] tejsze, *Etyka. Pisma wybrane*, Ossolineum, Wrocław 1992, s. 96.

Rozdział 1

Filozoficzne źródła nauki o wartościach

1.1. Istota pojęcia

Słowo „wartość” rozumiemy spontanicznie, w kontekście używanego języka, chociaż w różnych dziedzinach życia (gospodarka, polityka, etyka, psychologia, nauka) jest ono płynne aż do granic wieloznaczności; domniemujemy jednak, że jest czymś cennym (z różnych względów), o co warto zabiegać. Czasami używane jest wyrażenie „wartości negatywne” – ze względu na podmiot, który ocenia takie wartości; nie są natomiast uznawane tzw. wartości neutralne¹.

Od lat filozofia próbuje odpowiedzieć na stawiane pytania dotyczące wartości, takie jak m.in.: czy wartości układają się w jakiś zbiór?, czy można uznać, że istnieje obiektywny status wartości czy subiektywny? Wielu filozofów przedstawiało opisy tego, co uznali za wartość, niewielu natomiast uzasadniło swoje stwierdzenia. Filozoficzne rozważania wokół wartości skupiają się na trzech głównych problemach: jakiego typu własnością lub cechą jest „posiadanie wartości”, czy posiadanie wartości jest czymś subiektywnym czy obiektywnym oraz jakim rzeczom przysługuje wartość². Niniejsza praca nie ma na celu próby rozstrzygnięcia tych dylematów dlatego nie zostanie tu przedstawiony jeden spójny przegląd całości literatury z dziedziny filozofii, który dotyczy wartości. Nurtów w ramach tego pojęcia jest wiele. Przedstawiony wycinek wiedzy o wartościach został wybrany subiektywnie z punktu widzenia rozważanego tematu monografii. Autorka zastrzega więc sobie pewien subiektywizm w wyborze opisywanych nurtów czy konkretnych filozofów. Wybór ten był podyktowany chęcią zgłębienia pojęcia wartości, które na gruncie nauk o zarządzaniu najczęściej zostają sprowadzone do elementu kultury organizacyjnej czy są opisywane w ramach psychologii zarządzania.

1 *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. IX, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, oddział Società Internazionale Tommaso d'Aquino, <http://www.ptta.pl/pef/pdf/w/wartosc.pdf> [dostęp: 16.07.2019].

2 Ted Honderich (red.), *Encyklopedia filozofii*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1999, t. 1, s. 212; t. 2, s. 956.

„Słowo »wartość« stało się słowem wytrychem we współczesnej kulturze, zwłaszcza w dziedzinie etyki oderwanej od źródeł rozumienia bytu i dobra”³. Wartość, według *Słownika języka polskiego*⁴, to:

- cecha tego, co jest dobre pod jakimś względem,
- posiadanie zalet,
- zbiór zasad i przekonań będący podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych.

W *Oksfordzkim słowniku filozoficznym*⁵ za kryterium uznawania cechy lub rzeczy za wartość uważa się natomiast to, czy uwzględnia się ją przy podejmowaniu decyzji. „Wartość (łac. *valor, praetium*) – coś, co budzi oceniające uznanie człowieka”. W książce *Filozofia. Leksykon* wartość zdefiniowano jako „wszystko to, co cenne i godne pożądania, co stanowi cel ludzkich dążeń”⁶. Filozofowie nie są zgodni co do tego, czy wartość jest czymś obiektywnym, czy subiektywnym. Według obiektywistów stanowi ona cechę przysługującą przedmiotowi (zjawisku) niezależnie od jego subiektywnej oceny przez określony podmiot. Subiektywiści zaś traktują wartość jako cechę nadawaną przedmiotowi przez podmiot i ujawniają jedynie określone postawy emocjonalne i wolicjonalne wobec wartościowania⁷.

„W filozofii klasycznej na oznaczenie bytu, jako przedmiotu pożądania, nie używa się wyrażenia »wartość« – przedmiot pożądania jest dobrem. Dobro, w jego wymiarze transcendentnym spełnia funkcję przyczyny celowej, będącej motywem zaistnienia każdego działania osobowego”⁸. Dziedzinę aksjologii i filozofii aksjologicznej, w odróżnieniu od prakseologii jako teorii działania, utworzono w nurcie pokantowskim (zwłaszcza Scheler, Nicolai Hartmann), wiążącym dziedzinę filozoficznego wyjaśniania z działaniami ludzkimi. Dlatego też w nurtach pokantowskich, takich jak pragmatyzm, fenomenologia, hermeneutyka czy egzystencjalizm, tworzono różne postacie aksjologii, w których tzw. problematykę wartości umieszczano pomiędzy ludzkim podmiotem i treściami różnorodnie formowanymi przez podmiot kreujący przedmiotowość (obiektywność). Można tu wskazać stanowiska ukazujące hierarchię wartości: np. subiektywizm – obiektywizm, relatywizm – absolutyzm, agnostycyzm – dogmatyzm. Nazwy „wartość” używają też niekiedy autorzy nurtu filozofii realistycznej, nazywając wartościami bytowe stany dobra, prawdy, piękna, świętości – nie zdając sobie sprawy z konsekwencji subiektywizowania realnie istniejącej rzeczywistości, zapominając, że realne cnoty i wady, realne poznanie i chcenie dane są w obiektywnej rzeczywistości⁹.

3 Mieczysław A. Krąpiec, *Problem kryterium wychowania*, [w:] *Etos nauczyciela*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2005, s. 27–33, za: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. IX.

4 *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pwn.pl> [dostęp: 17.07.2019].

5 Simon Blackburn, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Książka i Wiedza, Warszawa 1997, s. 424.

6 Włodzimierz Łagodzki, Grzegorz Pyszczek (red.), *Filozofia. Leksykon*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 344.

7 Bartosz Działożyński (red.), *Filozofia i etyka – słowniki tematyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 176.

8 *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. IX.

9 Tamże.

W różnorodnych dyskusjach nad wartościami związki między nimi przedstawia się często jako hierarchiczne, piramidalne, stożkowe czy w postaci drzewa. Wartości tworzą wtedy hierarchię, w której jedne zostają podporządkowane innym. Przykładem odmiennego poglądu jest ujęcie siatkowe. Polega ono na tym, że schemat związków obrazowany jest przez sieć. Węzły to wartości, zaś krawędzie – związki między nimi mogące mieć empiryczny lub logiczny charakter. Te dwa sposoby przedstawienia wartości różnią się między sobą diametralnie chociażby ze względu na brak wyróżnienia jakiejś wartości stanowiącej wierzchołek w jednej typologii czy na fakt uwzględnienia mniej i bardziej ogólnych wartości – w drugiej¹⁰. Należy dodać, że za „synonim „wartości” może być uznane szeroko rozumiane dobro. Niezbędne są tu jednak pewne zastrzeżenia. W znaczeniu ontologicznym dobro oznaczać może – jak np. u Schelera – podmiot wartości, przedmiot wartościowy¹¹. Sergiusz Hessen wyróżnił cztery stanowiska, próbując dokonać klasyfikacji wartości: psychologizm, obiektywizm naturalistyczny, logicyzm i ontologizm. Psychologizm istnienie wartości sprowadza do faktu psychicznego przeżycia człowieka, natomiast filozofia arystotelesowsko-scholastyczna uznawała istnienie obiektywnych wartości (należy dodać, że nadmierne wiązanie ich z kosmosem łączy się z ich naturalizacją). Neokantyzm ma z kolei tendencję do logicyzacji wartości, przyznając im bytowość jedynie myślą. Natomiast Hartmann opowiada się za aksjologicznym ontologizmem, uznając istnienie wartości jako bytów idealnych. Jak twierdzi Stanisław Kowalczyk: „Przytoczona (w formie przykładu) klasyfikacja ontologicznych koncepcji wartości nie jest ani wyczerpująca, ani trafna we wszystkich sugestjach. Prawdopodobnie nie jest możliwe podanie jednej wyczerpującej typologii ontologii aksjologicznych”¹².

1.2. Filozofia wartości

Niektóre źródła podają, że do głównych działów filozofii należą epistemologia, metafizyka i aksjologia¹³ (rysunek 1). „Filozoficzna koncepcja wartości, tj. aksjologia, obejmuje wiele aspektów: ontologiczny, epistemologiczny, antropologiczny i teologiczny”¹⁴.

10 Zigmunt Hajduk, *Nauka a wartości. Aksjologia nauki*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011, s. 118.

11 Władysław Stróżewski, *Wartość jako sposób istnienia*, [w:] Piotr Duchliński (red.), *Dziedzictwo etyki współczesnej. Aksjologia i etyka Romana Ingardena i jego uczniów. Studia i rozprawy*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015, s. 24.

12 Stanisław Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” 1986, nr 56 (1), s. 41.

13 *A Brief Introduction to Philosophical Thinking ver. 0.21*, <https://philosophy.lander.edu/intro/introbook2.1/x924.html> [dostęp: 15.07.2019].

14 Stanisław Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, s. 37.

Rysunek 1. Działy filozofii

Źródło: www.historiasztuki.com.pl/strony/012-00-00-HISTORIA-FILOZOFIGI.html [dostęp: 20.07.2019]

Niniejsza praca nie ma na celu stworzenia kolejnego opisu aksjologii w różnych ujęciach, a jedynie zasygnalizowanie, jak poszczególni przedstawiciele podejścia aksjologicznego mierzyli się z tematem wartości i jakie pytania sobie zadawali, chcąc odkryć prawdę. Wynikiem tej literaturowej analizy nie będzie jednoznaczna odpowiedź na pytania o wartości (jest ona niemożliwa ze względu na złożoność pojęcia wartości i mnogość podejść), ale raczej zwrócenie uwagi na pewne istotne z punktu widzenia współczesnego przywództwa pytania, które należy dziś znów postawić, bazując na zmianach pokoleniowych i technologicznych, które się dokonały, ale nie odcinając się od ogromu wiedzy, której dostarcza filozofia. Aksjologia¹⁵ dzieli się na dwie główne części: etykę i estetykę. Etyka obejmuje teoretyczne studium moralnej wartości działania człowieka – nie dotyczy jedynie badania zasad postępowania. Estetyka obejmuje problemy koncepcyjne związane z opisywaniem relacji między uczuciami i zmysłami w odniesieniu do doświadczenia sztuki i natury¹⁶. Aksjologia nazywana jest filozofią wartości czy nauką o wartościach i „bada naturę wartości, ustala normy i kryteria wartościowania oraz hierarchię wartości”¹⁷. Aksjologia w szerokim znaczeniu obejmuje wieloaspektowe rozważania ogólnoteoretyczne dotyczące pojęcia wartości, wywodzące się z etycznych koncepcji dobra. Zajmuje się analizą natury wartości (tego, co cenne, dobre), zagadnieniem, czym jest wartość i jaki jest jej charakter (np. subiektywny czy obiektywny, absolutny czy względny), dociekaniami źródeł i mechanizmów jej powstawania. Aksjologia w aspekcie postulatywnym

15 Aksjologia w rdzennej filozofii amerykańskiej i angielskiej, wywodzących się z brytyjskiego empiryzmu, nazywana jest najczęściej teorią wartości (*theory of value*). W tym ujęciu problematyka aksjologii wiąże się z analizą aktów wartościowania oraz rozważaniami na temat struktury ocen i teorii normatywnych. Źródło: Włodzimierz Łagodźki, Grzegorz Pyszczek (red.), *Filozofia. Leksykon*, s. 14–15.

16 *A Brief Introduction to Philosophical Thinking ver. 0.21*.

17 Włodzimierz Łagodźki, Grzegorz Pyszczek (red.), *Filozofia. Leksykon*, s. 14.